

**SANOAT KORXONALARINI RIVOJLANTIRISHNING XXI-ASR
IQTISODIY MODELLARI**

*Adashev Azimjon O'rinboyevich-dotsent, Namangan davlat texnika
universiteti*

*Valixanov Axmadxon G'anijon o'g'li- Namangan davlat texnika universiteti
magistranti*

Anotatsiya: Sanoat korxonalari iqtisodiyotning etakchi tarmoqlaridan biri bo'lib, mamlakatni iqtisodiy rivojlantirishda alohida o'ringa ega. Maqolada sanoat korxonalarini iivojlantirishning XXI-asr iqtisodiy modellari ko'rib chiqilgan va tavsiyalar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: sanoat korxonalarining rivojlanishi, postindustrial paradigma, texnologik va tashkiliy strukturalar, innovatsiyalar va institutsional transformatsiyalar sintezi.

Ключевые слова: развитие промышленных предприятий, постиндустриальная парадигма, синтез технологических и организационных структур, инновации и институциональные преобразования.

Keywords: development of industrial enterprises, post-industrial paradigm, synthesis of technological and organizational structures, innovations and institutional transformations.

KIRISH.

Sanoat korxonalarini rivojlantirishning zamonaviy konseptsiyasi iqtisodiy dinamika, texnologik innovatsiyalar va institutsional transformatsiyalar sinteziga asoslanadi, bu esa postindustrial paradigmadan kelib chiqadigan murakkab tizimlarni talab qiladi. Ushbu kontseptsiya sanoat subyektlarining ishlab chiqarish samaradorligini oshirishga qaratilgan bo'lib, bu jarayonda resurslar optimallashtirilishi, ekologik barqarorlik va iqtisodiy rentabellikning sinergetik integratsiyasi muhim ahamiyat kasb etadi. Makroiqtisodiy nuqtai nazardan, sanoat korxonalarining rivojlanishi Shumpeterning "Ijodiy buzilish" (creative destruction)

modeliga mos keladi, bunda eski texnologik va tashkiliy strukturalar yangi, yuqori darajada avtomatlashtirilgan va ma'lumotga asoslangan tizimlar bilan almashtiriladi. Shu bilan birga, mikroiqtisodiy darajada, korxonalar ichidagi o'zgarishlar Porterning qiymat zanjiri tahliliga tayanadi, bu esa ichki jarayonlarning har bir bosqichida qo'shilgan qiymatni maksimallashtirishga imkon beradi. Texnologik jihatdan, sanoat 4.0 paradigmasi – sun'iy intellekt, katta ma'lumotlar (big data), narsalar interneti (IT) va blokcheyn kabi disruptiv texnologiyalarni joriy etish orqali – ishlab chiqarish jarayonlarining kognitiv va operatsion salohiyatini eksponensial darajada oshiradi. Ushbu jarayon ko'pincha real vaqtda ma'lumotlarni tahlil qilishga asoslangan prediktiv modellashtirish va adaptiv boshqaruv strategiyalari bilan mustahkamlanadi. Biroq, ushbu rivojlanishning institutsional jihatida ham e'tibordan chetda qolmaydi: davlat siyosati, xususiy sektor va akademik hamjamiyat o'rtasidagi ko'p darajali muvofiqlashtirish mexanizmlari innovatsion ekotizimni shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Shu nuqtai nazardan, sanoat korxonalarini rivojlantirishning barqaror modeli nafaqat texnologik modernizatsiyani, balki ijtimoiy-iqtisodiy kontekstda moslashuvchanlikni va global raqobatbardoshlikni ta'minlash uchun strategik boshqaruvni ham talab qiladi.

Sanoat korxonalarini rivojlantirishda XXI-asrning eng zamonaviy iqtisodiy modellari tasnifi global iqtisodiyotning postindustrial evolyutsiyasi, texnologik konvergentsiya, institutsional innovatsiyalar va ekologik barqarorlik imperativlari asosida shakllangan bo'lib, ushbu modellar sanoat tuzilmalarining transformatsiyasini fundamental darajada qayta belgilash bilan birga, iqtisodiy paradigmalarning ko'p o'lchovli integratsiyasini ta'minlaydi. Birinchi model sanoat korxonalarining rivojlanishini ichki texnologik yangiliklar va intellektual kapitalning to'planishi bilan bog'laydi, bunda ishlab chiqarish funksiyasi ($Y = A K^{\alpha} L^{1-\alpha}$) texnologik koeffitsientning dinamik o'sishi orqali eksponensial kengayadi, shu bilan birga tadqiqot va ishlanmalar xarajatlari va bilim diffuziyasi o'sishning asosiy omillari sifatida qaraladi. Ikkinchi model sanoat rivojlanishini iqtisodiy tuzilmalarning komporativ afzalliklarga mos ravishda o'zgarishi sifatida tasvirlaydi, bu jarayonda infratuzilmaviy investitsiyalar, sanoat klasterizatsiyasi va mehnat bozorining

moslashuvi markaziy o'rin tutadi, xususan, global qiymat zanjirlaridagi o'zgarishlarni aks ettiradi. Uchinchi model davlatning innovatsion jarayonlardagi yetakchi rolini ta'kidlaydi, masalan, sanoat 4.0 texnologiyalari (AI, IT, big data, blokcheyn) joriy etilishida davlat-xususiy sheriklik mexanizmlari va fiskal subsidiyalar orqali qiymat hosil qilishni tezlashdiradi. Shu bilan birga xavf-xatarlarni davlat tomonidan qoplash orqali xususiy sektorning innovatsion faolligini rag'batlantiradi.

To'rtinchi model sanoat korxonalarining rivojlanishini ochiq institutsional tuzilmalar, mulkiy huquqlarning kafolatlanishi va iqtisodiy rentaning adolatli taqsimlanishi bilan bog'laydi, bu esa texnologik diffuziya va iqtisodiy inklyuzivlik o'rtasidagi muvozanatni ta'minlaydi, shu bilan birga "patent tuzoqlari" kabi salbiy effektlarni minimallashtiradi.

Beshinchi model sanoat jarayonlarini kognitiv avtomatlashtirish, real vaqtda ma'lumotlar tahlili va prediktiv boshqaruv (digital twin va machine learning algoritmlari) orqali takomillashtiradi, bu operatsion samaradorlikni logaritmik darajada oshiradi va xarajatlarni optimallashtirishda chegaraviy foydalilikni qayta ko'rib chiqishga imkon beradi.

Oltinchi model sanoat rivojlanishini ekologik cheklovlar va uglerod emissiyasini kamaytirish strategiyalari bilan sinxronlashtiradi. Bunda iqtisodiy o'sishning chegaraviy xarajatlari va iqlim o'zgarishi ta'sirining ijtimoiy narxi hisobga olinadi. Ushbu modellar o'zaro bog'liqlikda ishlaydi: birinchisi va beshinchisi texnologik sinergiyani kuchaytirsa, ikkinchisi va to'rtinchisi resurslar taqsimoti va siyosiy muvofiqlashtirishni takomillashtiradi, uchinchisi katalizator sifatida xizmat qiladi, oltinchisi esa ekologik chegaralarni integratsiya qiladi. Xususan, ushbu modellar sanoat korxonalarini rivojlantirishning XXI-asr iqtisodiy kontekstida texnologik, iqtisodiy, siyosiy, infratuzilmaviy va ekologik o'lchamlarni qamrab oluvchi kompleks tizimni shakllantiradi, bu global raqobatbardoshlik va uzoq muddatli barqarorlikni ta'minlashda strategik ahamiyat kasb etadi.

Raqamli iqtisodiyot sanoat korxonalarining ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirishda, mahsulot va xizmatlarning sifatini oshirishda, shuningdek, global bozorlar bilan bog'lanishni ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Bogoviz A. V. Industry 4.0 as a new vector of growth and development of knowledge economy //Industry 4.0: Industrial Revolution of the 21st Century. – Cham : Springer International Publishing, 2018. – С. 85-91.
2. Chursin A. A., Grosheva P. Y., Yudin A. V. Fundamentals of the economic growth of engineering enterprises in the face of challenges of the XXI century //IOP Conference Series: Materials Science and Engineering. – IOP Publishing, 2020. – Т. 862. – №. 4. – С. 042049.
3. Bashynska I. et al. Assessing the Outcomes of Digital Transformation Smartization Projects in Industrial Enterprises: A Model for Enabling Sustainability //Sustainability. – 2023. – Т. 15. – №. 19. – С. 14075.
4. Адашев А. Ў. Корхоналарда инновацион ривожланишининг таркибий асослари //Научное знание современности. – 2017. – №. 4. – С. 8-12.
5. Адашев А. У., Аскаралиев А. Современные подходы к показателям и ценностям экономического развития //Теория и практика современной науки. – 2017. – №. 2. – С. 28-30.
6. АУ Адашев, ХО Арслонов Мотивация персонала как функция менеджмента-Мировая наука, 2019
7. AA Urinboevich Directions for ensuring the sustainable development of industrial enterprises in the context of economic liberalization. International Engineering Journal For Researc-2020
8. Adashev, A. U., and A. M. Ismoilov. "The importance of organizational structure in small business management." Экономика и социум 2-1 (2021): 21-26.
9. Urinboevich, Adashev Azimjon. "Analysis of sustainable development of small business components of the republic of uzbekistan." E-Conference Globe. 2021.
10. Adashev, A. U., and O. O. Yuldashev. "Theoretical fundamentals of organization and improvement of the production process in small business entities." Экономика и социум 2-1 (2021): 27-30.

11. Adashev, Azimjon Urinboevich, and Abdulkholik Mukhiddin Ugli Ismoilov. "The Role Of Small Business In The Management Of The Organized Structure." The American Journal of Applied sciences 3.04 (2021): 84-90.
12. AU Adashev Models of transition to market economy, their commonwealth and differences Экономика и социум, 2018
13. DS Kosimova, AU Adashev Directions to increase productivity competitiveness in industrial enterprises Economics and Innovative Technologies, 2019
14. AU Adashev The content bases of the innovative development in companies Высшая школа, 2017
15. Adashev, A. U. "Financial management as a system and mechanism of finance management." Экономика и социум 3 (2020): 6-8.
16. AU Adashev Principles and laws of management Экономика и социум, 2019
17. Adashev, Azimjon Urinboevich, and Abdulkholik Mukhiddin Ugli Ismoilov. "The Role Of Small Business In The Management Of The Organized Structure." The American Journal of Applied sciences 3.04 (2021): 84-90.
18. АУ Адашев Значение малого бизнеса и частного предпринимательства в вопросах занятости Молодой ученый, 2016
19. AA Urinboevich Principles of Effective Management of Small Business International Journal of Progressive Sciences and Technologies 2020